

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341(091)
DOI

МІХНЕВИЧ Л. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного та муніципального права
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1920–1930 РР.)

Анотація. Здійснена спроба висвітлити стан викладання міжнародного права на правових факультетах інститутів народного господарства Києва, Харкова та Одеси в ранній радянський період. З'ясовано, що спочатку студентам пропонували різноманітні спецкурси міжнародно-правового напрямку. Їх перелік у вишах Києва, Харкова та Одеси був різним. Проте читали ці дисципліни переважно в університетському обсязі. Згодом навчальні плани всіх правових факультетів були уніфіковані. Отже, вивчення міжнародного права було зведено до двох дисциплін: міжнародного публічного права та міжнародного приватного права. Далі встановлення спеціалізації з міжнародного права в новій радянській номенклатурі спеціальностей у 1929 році дозволило збільшити кількість міжнародно-правових курсів. Втім, ідею міжнародно-правової спеціалізації юристів через ліквідацію інститутів народного господарства не вдалося реалізувати.

Розкрито історію розвитку науки міжнародного права в ранній радянський період. Здійснено аналіз наукового доробку з проблем міжнародного права науковців інститутів народного господарства. Встановлено, що вони паралельно активно співпрацювали в академічних наукових установах України. Висвітлені особливості становлення науки міжнародного права на початковому етапі радянської епохи. Встановлено основну тематику досліджень, яка охоплювала питання історії міжнародного права, діяльності Ліги націй, організації міжнародної юстиції, кодифікації міжнародного права, нових тенденцій міжнародного права тощо. Показано здобутки вчених та з'ясовано вплив їх творчого спадку на розвиток вітчизняних міжнародно-правових досліджень. Досліджено роль юристів-міжнародників у становленні та розвитку сходовознавчих наукових досліджень в перші роки

становлення радянської влади. Досліджено окремі роботи та визначено їх вплив на подальший розвиток міжнародного права.

Ключові слова: історія міжнародного права, міжнародне право, міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, історія міжнародних відносин, наука міжнародного права.

Постановка проблеми. У перші роки становлення радянської влади на теренах України, через різноманітні заборони, реформи, репресії і еміграцію чималої кількості вчених-міжнародників значних втрат зазнала школа міжнародного права. Хоча зауважимо, що у 1920-х р. на правових факультетах Київського (далі – КІНГ), Харківського (далі – ХІНГ) та Одеського (далі – ОІНГ) інститутів народного господарства ще продовжували працювати видатні науковці. Свою викладацьку роботу в інститутах вони поєднували з науковою діяльністю як співробітники Всеукраїнської академії наук (далі – ВУАН), науково-дослідних кафедр «Проблеми сучасного права» (діяла при ХІНГ) та «Сучасних правових проблем» (діяла при ОІНГ), Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (далі – ВУНАС), яка мала окремі філії в Києві та Одесі. Саме цим ученим належить значний внесок у скарбницю наукового осмислення найрізноманітніших правових питань міжнародно-правового напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія міжнародного права в контексті діяльності університетських професорів-міжнародників активно досліджується в численних працях таких вітчизняних учених, як М.В. Буроменський, В.Н. Денисов, А.С. Довгерт, Л.Г. Заблоцька, К.О. Савчук, О.В. Сенаторова, О.В. Тарасов та інші. Історію сходознавчих студій висвітлив І. Б. Усенко [1]. Розвиток міжнародного права за межами класичних університетів дорадянського періоду досліджено автором статті [2]. Аналізу піддавався й науковий доробок міжнародників КІНГ [3; 4]. Однак питання розвитку міжнародного права на правових факультетах інститутів народного господарства в ранній радянський період потребує окремого вивчення.

Метою статті є дослідження стану викладання міжнародного права в українських вишах та впливу юристів-міжнародників на розвиток науки міжнародного права; становлення міжнародно-правових наукових досліджень в перші роки радянської влади в Україні; вивчення окремих робіт та визначення їх впливу на подальший розвиток міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зауважимо, що перелік міжнародно-правових дисциплін в інститутах народного господарства був різним. Проаналізувавши навчальні плани КІНГ за 1920–1930 рр., можна стверджувати, що студентам-правникам спочатку пропонували вивчати кілька курсів: «Основи міжнародних відносин та міжнародне право», «Історію міжнародних відносин», «Міжнародне право», «Міжнародне приватне право», «Організацію міжнародного товарного обміну». Однак вже у 1923/1924 н. р. вивчення міжнародно-правових питань було скорочено до

двох дисциплін: «Міжнародне публічне право» та «Міжнародне приватне право», а в наступному році був залишений тільки курс «Міжнародне право». У 1925/1926 н. р. знову відновили викладання міжнародного приватного права та ввели спецкурс «Міжнародні договори». Водночас поглиблювати знання міжнародного права студенти могли в юридичному семінарі. Так, у 1926 р. діяла окрема секція з міжнародного права, якою керував В.Ф. Яновський. У 1927 р. був виділений ще й окремий тематичний напрям «Основні питання міжнародного торгового права», керівником якого став М.І. Мітіліно [3, с. 108, 261]. Водночас окремі питання міжнародно-правового характеру опрацьовували й учасники секції з господарського права під керівництвом Є.І. Кельмана. Зокрема, в 1928 р. у секції обговорювалася тема «Деякі присуди, що виникли із міжнародно-господарчого обігу СРСР» [5, арк. 20].

Поштовхом для розвитку міжнародного права стало встановлення в 1929 р. номенклатури юридичних спеціальностей для осіб з вищою освітою. До переліку спеціальностей (кримінальне, адміністративне, господарське, трудове, земельне право) було внесено й міжнародне право [3, с. 125–126]. Отже, вже у 1929/1930 н. р. юристам КІНГ пропонували міжнародно-правову спеціалізацію. Студенти-випускники господарського відділення могли обрати спеціальний міжнародний цикл, де мали вивчати посольське та консульське право; спецкурс з міжнародного господарського права; історію міжнародних відносин; правові питання зовнішньої торгівлі; вступ до порівняльного вивчення чужоземного приватного права; світове господарство. Втім, уже в 1930 р. правовий факультет КІНГ був ліквідований.

Викладали міжнародно-правові курси в КІНГ знані вчені. У царині міжнародного публічного права працювали О.М. Горовцев, Б.А. Ландау та В.Ф. Яновський. Питання міжнародного приватного права досліджували Є.І. Кельман та А.Е. Кристер. Вони вели й відповідні наукові дослідження та брали участь в роботі Правничого товариства ВУАН. А згодом київські юристи започаткували дослідження міжнародного права в рамках діяльності Комісії з вивчення державного устрою і права східних країн при Київській філії ВУНАС. Очолював комісію професор КІНГ В.І. Бошко, а до її складу увійшли Л.С. Карум, Є.І. Кельман, В.Т. Яновський, а згодом – А.Е. Кристер, О.С. Добров та Б.О. Язловський.

Порівняно короткий час у Києві працював російський юрист-міжнародник О.М. Горовцев [6]. Випускник Петербурзького університету, він був залишений при кафедрі міжнародного права для підготовки до професорського звання під керівництвом Ф.Ф. Мартенса. І хоча дисертація так і не була захищена, монографія «Некоторые основные спорные вопросы учения о праве в связи с международным правом» була опублікована (Петроград, 1916–1917). Він видав книги «Международное право. Избранная литература. Краткая энциклопедия» (Санкт-Петербург, 1909) та «Словарь краткой энциклопедии международного права» (Санкт-Петербург, 1909). Його наукові розробки торкалися теоретичних питань міжнародного права

(поняття, завдання, системи, суб'єктів, об'єктів) [7]. Праву війни він присвятив роботу «Об осаде Порт-Артура» (Санкт-Петербург, 1907), а в працях «Война и право» (Санкт-Петербург, 1910) та «Законы войны Гаагской конференции 1899 г.» (Петроград, 1915) розробляв проблеми сухопутної війни, способи ведення війни, історію розвитку права війни. У пореволюційний час кілька праць присвятив міжнародно-правовим питанням («Синоптическая карта – система межгосударственного (международного) права» (Іркутськ, 1920), «О выпрямлении косвенных налогов» (Іркутськ, 1920)) і проблемам державного права («Новые мысли о народном представительстве» (Томськ, 1919)). Він – автор одного із небагатьох опублікованих за часів громадянської війни підручників міжнародного права «Курс межгосударственного (международного) права» (Іркутськ, 1920). Робота цікава тим, що її автор увів поняття «міждержавного права» як синонім міжнародного, вважаючи, що його суб'єктами є держави, а не народи. Процес самовизначення та утворення нових, самостійних держав вважав підставою перспективного розвитку міжнародного права в ХХ ст. У КІНГ у 1920–1921 рр. він вів основи міжнародних відносин та міжнародне право, а наукових праць ученого цього періоду не знайдено.

Наукові інтереси Б.А. Ландау були спрямовані на вивчення права війни. У роботах, які вийшли в дореволюційний час, він писав про визнання новостворених держав, управління окупованими територіями, про правовий стан ворожих підданих. Досліджував правознавець і дію норм гуманітарного права. На його думку, ставлення до рішень Женевської конвенції «стає мірилом для оцінки культурності військ, а відповідно і народів», і лише широке залучення громадськості до захисту конвенції призведе до того, що вона «не лише на папері, а й на ділі стане обов'язковим для всіх народів і армій законом» [8, с. 3102–3103]. У 1920-ті р. учений висловив свої зауваження щодо взаємозв'язку міжнародного та внутрішньодержавного права, діяльності Ліги Націй, забезпечення прав нацменшин, організації міжнародної юстиції та кодифікації міжнародного права, публікуючи огляди літератури з міжнародного права. Він виступав у Правничому товаристві ВУАН («Д.И. Каченовский и вопрос о кризисе международного права (по поводу 50-летия со дня кончины)», «Русско-французские отношения по переписке МИД с Российским посольством в Париже», «Русско-германские отношения перед войной 1914 г.», «Видання НКЗС відносно Туреччини»), а в Товаристві Нестора-літописця прочитав доповіді «Російсько-німецькі стосунки наприкінці ХІХ – поч. ХХ вв.» та «Російсько-французькі стосунки в 1911–1914 рр.».

Цікаві доповіді на міжнародно-правову тематику в Правничому товаристві ВУАН читав В.Ф. Яновський: «Унитаризм и федерализм в современной германской конституции» (1923), «Суд у сучасному міжнародному праві» (1924), «Німецько-радянська угода» (1926). Значний інтерес викликають його роботи, присвячені організації і діяльності Постійної Міжнародної Судової Палати [9], принципу «найбільшого сприяння» [10],

проблемам консульського права [11]. Також учений вів огляди новітньої літератури про конституцію Німеччини. Низку оглядових праць з міжнародного права розмістив у журналі «Україна». Як член Київської філії ВУНАС учений вивчав мандати і гарантійні угоди на Сході.

У рамках діяльності Київської філії ВУНАС В.І. Бошко досліджував стародавнє право Сходу, опублікував працю «Новая Турецкая Конституция» (Вісник радянської юстиції, 1925, № 5). Інші викладачі, співробітники ВУНАС вивчали: Л.С. Карум – конституції країн Сходу, Є.І. Кельман – цивільне право сучасних східних країн. В одному із засідань філії доповідь про проект Китайського цивільного уложення прочитав Б.О. Язловський, а доповідь О.С. Доброва «Система мандатного управління на Сході» була оголошена на засіданні філії та на другому з'їзді сходознавців [1, с. 188–189].

Питання міжнародного приватного права становили інтерес для Є.І. Кельмана та А.Е. Кристера. Є.І. Кельман досліджував німецьку цивілістику, проблеми застосування радянського права за кордоном. Ним опубліковано десятки статей щодо застосування іноземними судами радянського зобов'язального та спадкового права. Загальні результати цих пошуків вилилися в монографії «Советское право за рубежом» (Москва, 1927) та «Советское право перед иностранными судами» (Харків, 1928) [3, с. 164].

Варті уваги й роботи А.Е. Кристера, де він вивчав реформи австрійського законодавства, кодифікацію в Швейцарії, Італії, німецьке приватне право, рецензував новинки з міжнародного права [3, с. 165].

Юристи ХІНГ теж слухали спеціальні курси міжнародно-правового ухилу, хоча наявні навчальні плани правового факультету за 1921–1925 рр. дають підстави стверджувати, що в ті роки студенти вивчали лише дві дисципліни «Міжнародне публічне право» та «Міжнародне приватне право». Однак відомо, що у 1920 р. професор М.А. Остроумов читав лекції з мусульманського права, професор В.А. Ястржембський – з консульського права. Також М.І. Палієнко вів курс «Державне право Англії» та «Германське публічне право», В.М. Корецький – «Приватне право Англії» та «Міжнародне господарче право», а О.М. Гладстерн – «Історію міжнародних відносин».

Загалом харківська школа міжнародного права розвивалася досить інтенсивно. Міжнародне публічне право стало один із напрямів наукових досліджень секції публічного права кафедри «Проблеми сучасного права», що діяла при ХІНГ. У ній працювали, зокрема, В.А. Ястржембський, О.М. Гладстерн, О.Р. Гюнтер, М.М. Лозинський, Л.Е. Березов, Г.В. Содін. Питання міжнародного приватного права вивчали В.М. Корецький, В.І. Серебровський, П.С. Трублаєвич. Окрім того, дослідження міжнародно-правових проблем були зосереджені в ВУНАС. Професор О.М. Гладстерн був одним із засновників ВУНАС (обіймав посаду заступника голови). Тут працювали й інші харківські науковці, зокрема О.Р. Гюнтер та О.Ф. Євтихiev, а науковими співробітниками кафедри права стали Л.Е. Березов, Г.В. Содін та П.С. Трублаєвич.

Чималими були й наукові результати цих учених. Ім'я в науці В.А. Ястржембський здобув ще в дореволюційний час, опублікувавши видатну працю «О капитуляциях в Оттоманской империи» (Харків, 1905). А в радянський час вдалося віднайти лише одну його статтю «Лига Наций» (Вісник радянської юстиції, 1924, № 16), де автор охарактеризував основну мету і завдання організації, позитиви та загрози її діяльності. Вчений визначив місце Ліги Націй в системі світових міжнародних організацій. І хоча її діяльність, на думку автора, була малоефективною (за винятком хіба що постанов Ліги Націй щодо адміністративного міжнародного права), він вважав доцільними намагання цієї організації внести певний порядок і мир в анархію міжнародних відносин і права.

Кілька праць з міжнародного приватного права опублікував О.М. Гладстерн у «Віснику радянської юстиції», досліджуючи питання відповідальності іноземних страхових компаній за полісами, виданими в Росії та радянське право в іноземних судах. У 1926 р. у засіданні Українського юридичного товариства (далі – УЮТ) доповів тему «Торговий флот ССРСР перед марсельським судом». Дослідження правового регулювання укладення шлюбів іноземцями, зокрема, дипломатичних шлюбів вилилося в низку публікацій в часописах «Вісник радянської юстиції» (1926 – № 10, 13) та «Червоне право» (1926 – № 8–9, 15–16). Як співробітник ВУНАС читав доповіді (зокрема «Шанхай»), публікував у часопису «Східний Світ» праці про право Монголії, Китаю, Туреччини, Афганістану [1, с. 184–193]. Вчений піддав аналізу єгипетську конституцію, договори Локарно, досвід діяльності Берлінського інституту міжнародного права (статті «Віснику радянської юстиції»). Його перу належать і рецензії на літературні новинки з міжнародного права. Він був учасником двох з'їздів ВУНАС, на першому виступив із доповідями «Взаємовідносини Хіни з чужоземними державами в європейсько-американській науці міжнародного права» та «Організація сходознавчої освіти в Україні»; на другому – «Сходознавство і марксизм», «Хіна та чужоземні держави за першої доби хінської революції (1911–1913)». Вчений підготував працю «Міжнародні договори суверенної Туреччини» та в Одеській філії ВУНАС у 1928 р. виголосив промову «Життя і наукова творчість М. Павловича» [12, с. 328].

Професор очолив делегацію українських учених, які відвідали Туреччину (1926–1927 рр.). У цьому відрядженні він досліджував історію боротьби турецького народу за свою незалежність, історію боротьби проти Севрської мирної угоди, проти чужоземної окупації, проти Антанти, боротьбу за будівництво національної турецької держави на руїнах Османської імперії. Дослідник вивчав правові ефекти Лозаннської угоди в Туреччині, зокрема, знайомився зі становищем чужоземців у Турецькій республіці. До кола його наукових інтересів також входило знайомство зі структурою і діяльністю турецьких судів. Він студіював законодавство Туреччини, шляхи його розвитку, теорію та практику. В рамках цієї поїздки на юридичному факультеті в Ангорі вчений провів

дві публічні лекції «Основні риси радянського законодавства» та «Основи сучасного міжнародного права».

Інші вчені ХІНГ як співробітники ВУНАС опублікували у часопису «Східний Світ» (1929 р. – №1/2): О.Р. Гюнтер – статтю «Радянське право в боротьбі з відсталим побутом мусульманських верховинців Північного Кавказу», О.Ф. Євтихіїв – замітку «Палестина під англійським пануванням».

Яскравою постаттю в колі харківських міжнародників був професор М.М. Лозинський. У 1928–1929 роках він розмістив кілька статей у часописах «Червоне право» та «Вісник радянської юстиції», які стосувалися Галичини, захоплення східно-китайської залізниці, ризького договору і польсько-радянських відносин, Ліги націй. Вчений дослідив причини поразки Галицької революції та вплив на ці процеси Антанти та Ліги Націй. Він був переконаний, що право на самовизначення галичанам дасть не Польща, а радянський уряд, отже, буде утворена Українська соціалістична республіка та звільнено західноукраїнські землі. Велику статтю вчений присвятив проблемі роззброєння (Червоне право, 1928. №12, №13 – 14), а згодом була опублікована брошура «Проблема роззброєння. СРСР та Ліга Націй» (Харків, 1929). Він підготував і перший україномовний підручник «Міжнародне право» (Полтава, 1931). У засіданні УЮТ правознавець представив доповідь «Права національних меншостей в Західній Європі» (1927 р.).

Окремі повідомлення в засіданнях науково-дослідної кафедри «Проблеми сучасного права» зробили аспіранти Г.В. Содін та Л.Е. Березов. У 1928 р. вони були співдоповідачами теми «Міжнародне право перехідного періоду». Окрім цього, Г.В. Содін виступав з доповідями «Мандатна система Ліги Націй» та «Виникнення та суть сучасного міжнародного права» [13], а Л.Е. Березов – з доповіддю «Теорія «організованого» капіталу та сучасне міжнародне право» [14]. Л.Е. Березов мав самостійні публікації у «Віснику радянської юстиції» за 1928–1930 рр.: про нові тенденції міжнародного права, погляди буржуазних юристів на міжнародний арбітраж та кодифікацію міжнародного права, міжнародну конференцію правників, проблему реконструкції правничої освіти та рецензію на журнал «Международное право».

Питаннями міжнародного приватного права цікавився професор В.М. Корецький. Тематика його численних публікацій – це проблеми визнання екстериторіальної дії радянських законів про націоналізацію. Правознавець досліджував принцип «відкритих дверей» та взаємність у міжнародному праві, вирішення конфліктів на міжнародних торгових судах. Учений також готував рецензії на іноземну літературу з міжнародного приватного права. Серед ґрунтовних досліджень автора варто назвати дві праці, розміщені в збірнику статей кафедри «Проблеми сучасного права»: «Униформизм в праве» та «Международное радио-право», а також «Очерки международного хозяйственного права» (Харків, 1928), в яких він уперше висунув ідею міжнародного господарського права як комплексної міжга-

лузевої дисципліни та звернув увагу на значення уніфікації норм міжнародного приватного права.

Широким був перелік дисциплін міжнародно-правового напрямку в ОІНГ. Так, на двох факультетах (правовому та зовнішніх торгових відносин) студенти вивчали «Історію міжнародних відносин» та «Міжнародне право» (читав О.Я. Шпаков), «Міжнародне приватне право» та спецкурси «Приватне право центральної Європи» і «Публічне право центральної Європи» (вів О.А. Бугаєвський). Лекції з публічного права Німеччини і Балкан викладав професор С.А. Єгіазаров, а знаний вчений-міжнародник П.Є. Казанський – консульське право. Однак вже в 1922/1923 н.р. залишилися міжнародне приватне і міжнародне публічне право. Наступного року обов'язковими для всіх юристів стали курси «Історія міжнародних відносин» та «Приватне міжнародне право». З 1924/1925 н. р. викладали загальний курс «Міжнародне право», і лише для студентів адміністративного відділення П.Є. Казанський читав спецкурс «Всезагальні адміністративні союзи держав». Особливістю навчальних планів ОІНГ з 1928 р. стало запровадження дисципліни «Морське право» (вели її П.С. Кравцов та В.М. Рикачев). Тоді ж був виділений і самостійний курс «Міжнародне приватне право». Ці дисципліни були збережені й у навчальних планах ОІНГ наступних років.

Наукові ж міжнародно-правові дослідження були зосереджені в секції публічного права науково-дослідної кафедри «Сучасних правових проблем», в публічно-правовій секції Одеського відділення УЮТ, а згодом і в Одеській філії ВУНАС; активними учасниками яких були й викладачі ОІНГ. Зокрема, у філії активно працювали О.Я. Шпаков (був заступником голови правління та членом політично-економічного відділу), М.Є. Слабченко (із 1927 р. – член правління), Е.Я. Немировський (у 1928 р. очолив правову секцію), І.Я. Фаас, Є.А. Шрабштейн, М.Д. Шаргородський.

З-поміж одеських юристів-міжнародників найвідомішим був професор П.Є. Казанський. Студентам-правникам він читав курс за своєю монографією «Всезагальні адміністративні союзи держав», але наукових праць у радянський час учений не публікував.

Значне місце у науковому житті професора О.Я. Шпакова посідали дослідження міжнародного права та сходознавчі розвідки. І хоча за радянської влади він не опублікував жодної праці, вчений підготував кілька доповідей: «План Дауеса», «Экономические последствия плана Дауеса», «Лакарнская конференция и ее следствия» (прочитані в Одеському відділенні УЮТ), «План Дауеса, его юридические и экономические последствия» (на пленарному засіданні товариства), «Турецкая конституция 1924 р., ее история, анализ и значение» (в засіданні Одеської філії ВУНАС) [15, арк. 40; 16, с. 365]. Є відомості й про підготовку професором ще кількох праць, які також не були оприлюднені, зокрема «Очерки по консульскому праву» [17, арк. 44].

Професор керував роботою молодих учених кафедри, зокрема, аспіранти С.Л. Косов та О.Ю. Дзюбін працювали саме в галузі міжнародного

права. У 1925 р. вони готували доповіді про Версальський мир та Генуезьку конференцію [17, арк. 43]. У 1926 р. С.Л. Косов доповідав також на тему «Советско-германский торговый договор». Та найактивнішим і найздібнішим аспірантом О.Я. Шпакова був Є.А. Шрабштейн. Вочевидь саме за підтримки професора молодий науковець став працювати в Одеській філії ВУНАС, під егідою якої підготував низку праць про соціально-економічний стан Близького Сходу, зокрема, «До історії взаємин СРСР та Туреччини» [12, с. 323], «Торговельні взаємини СРСР з Персією», остання прочитана на II з'їзді ВУНАС та віддрукована окремою статтею [18]. В журналі «Східний світ» (1928, № 6) вийшла у світ його праця про будівництво трансперської залізниці (попередньо була оголошена як доповідь у філії ВУНАС). У доробку цього науковця є й теза «Національна проблема в структурі складної держави сучасності». Він працював у секції сходознавства кафедри світового господарства ОІНГ, у 1930 р., коли було прийнято рішення про злиття секції з Українським науково-дослідним інститутом сходознавства, він став науковим співробітником кафедри економіки та політики.

Членом правління Одеської філії ВУНАС був М.Є. Слабченко. Під егідою цієї установи він здійснив два цікаві дослідження: «Проблеми сучасної Албанії» та «Впливи турецького права на земельні відносини у вольностях запорозьких» [19, с. 127]. І.Я. Фаас у ВУНАС мав два виступи «Византийское влияние на армянское право» та «Доля небіжчика у праві та археології Греції та східних народів» [20, с. 229; 12, с. 324]. У роботі філії брав участь й аспірант М.Д. Шаргородський, який зробив доповідь «Взаємини СРСР з Японією» (1927/28 р.) [12, с. 324].

Наприкінці 1920-х р. до Одеси перебрався київський професор О.О. Жилін, автор ґрунтовної праці «Теория союзного государства» (Київ, 1912). Із опублікованих робіт одеського періоду творчого життя вченого відома праця «Американська доктрина Монро і її сучасна роль в міжнародному праві», де автор висвітлив пріоритетні напрями американської зовнішньої політики [21]. Він дослідив базові принципи доктрини Монро, зокрема, заборону утворення нових королівств на території Америки, політичних союзів із іншими націями, невтручання Америки в європейські справи, а Європи – в діяльність Америки, та заборону європейської колонізації. Водночас учений дійшов висновку про зухвалість американської політики, адже вона закріплювала статус гегемона держави США, яка, відстоюючи ідею ізоляції Америки, не хтувала правом втручатися в справи Південних американських держав.

Дослідженнями проблем морського права займалися П.С. Кравцов та В.М. Рикачев. П.С. Кравцов вивчав міжнародні контракти про експорт хліба. За цією тематикою він опублікував нарис у збірнику «Хлебное дело СССР». Цікаву працю «Морское торговое право. Сравнительный систематический очерк законодательства СССР, Англии, Германии и Франции» (Москва, 1928) підготував В.М. Рикачев. Порівнявши законодавства СРСР та європейських країн, він відмітив позитивні тенденції у розвитку мор-

ського торгового права. Зокрема, досягненням вважав напрацювання на конгресах представниками транспортних, торгових, страхових і наукових установ так званих неофіційних норм права, які є обов'язковими для сторін договорів морського перевезення чи договорів морського страхування та прийняття на дипломатичних конференціях державами-учасниками міжнародних конвенцій з морського права. В.М. Рикачев відмічав активну участь Союзу у розробці норм морського торгового права. Робота цінна й тим, що автор розкрив правовий статус морського торгового підприємства, виписав порядок експлуатації торгового флоту, особливості морського страхування, визначив поняття й види аварій та порядок розрахунку і забезпечення аварійних внесків.

Висновки. Отже, на початку 1920-х рр. українські студенти-правники вивчали різноманітні курси міжнародно-правового напрямку. Згодом навчальні плани всіх правових факультеті були уніфіковані, а вивчення міжнародного права було зведено до двох дисциплін: міжнародного публічного права та міжнародного приватного права. Наприкінці 1920-х років, у зв'язку з запровадженням спеціалізації з міжнародного права, знову було збільшено кількість міжнародно-правових курсів. Однак втілити в життя ідею міжнародної спеціалізації юристів не вдалося через ліквідацію інститутів народного господарства. Багатим був науковий доробок у цій царині науковців інститутів народного господарства. Тематика наукових пошуків охоплювала питання історії міжнародного права, діяльності Ліги націй, організації міжнародної юстиції, кодифікації міжнародного права, нових тенденцій міжнародного права тощо. Врешті роль юристів-міжнародників у становленні та розвитку вітчизняних міжнародно-правових досліджень, зокрема й сходознавчих, в перші роки становлення радянської влади є значною і залишається ще недостатньо вивченою.

Література:

1. Усенко І.Б. Юридичні дослідження у Всеукраїнській науковій асоціації сходознавства. *Сходознавство*. 2009. № 47. С. 181–193.
2. Міхневич Л.В. Міжнародне право за межами класичних університетів (дорядянський період). *Альманах міжнародного права*. 2017. № 18. С. 38–47.
3. Міхневич Л.В. Розвиток юридичної науки і освіти в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.). Київ : КНЕУ, 2011. 286 с.
4. Міхневич Л.В. Право війни в дослідженнях професора О.О. Ейхельмана. «Сила права і право сили: історіографічний вимір та сучасне бачення проблеми»: матеріали XXXII Міжнародної історико-правової конференції 28–31 травня 2015 р., м. Полтава. Київ–Полтава : ПУЕТ, 2015. С. 283–288.
5. Річний звіт за 1927/28 шкільний рік. ЦДАВОУ (Центр. держ. архів вищих органів влади та управ. України). Ф. 166. Оп. 8. Спр. 132. Арк. 20.
6. Міхневич Л.В. Горовцев Олександр Михайлович. Енциклопедія міжнародного права. Київ, 2014. Т. 1. С. 644–645.
7. Горовцев А.М. Сущность международного права и его система. *Журнал Министерства Юстиции*. 1911. № 7. С. 129–146.

8. Ландау Б.А. Борьба с нарушением Женевской конвенции. *Право*. 1914. № 46. С. 3090–3103.
9. Яновский В.Ф. Об организации и деятельности постоянной Международной Судебной Палаты. *Научные записки Киевского института народного хозяйства*. 1924. Т. 3. С. 93–110.
10. Яновський В.Ф. Умова найбільшого сприяння в післявоєнних торговельних договорах Західної Європи. *Записки Соціально-Економічного Відділу Академії*. 1926. Т. IV. С. 176–203.
11. Яновський В.Ф. Нові консульські конвенції СРСР. *Наукові записки Київського інституту народного господарства*. Т. VIII. 1927. С. 31–47.
12. Бошко В.И. Новая Турецкая Конституция. *Вестник советской юстиции*. 1925. № 5. С. 187–189.
13. Робота ВУНАС. *Східний світ*. 1928. № 3–4. С. 323–330.
14. Содін Г. Виникнення та суть сучасного міжнародного права. *Вісник радянської юстиції*. 1930. № 9. С. 267–269.
15. Березов Л. Теорія «організованого» капіталу та сучасне міжнародне право. *Вісник радянської юстиції*. 1930. № 10–11. С. 312–314.
16. План роботи кафедри Сучасних правових проблем. ЦДАВОУ (Центр. держ. архів вищих органів влади та управ. України). Ф. 166. Оп. 3. Спр. 432.
17. В Одесском отделении УЮРО. *Вестник советской юстиции*. 1926. № 8–9. С. 364–366.
18. Отчет о деятельности научно-исследовательской кафедры «Современных правовых проблем» за время с I/VII 1925 по I/I 1926 г. ЦДАВОУ (Центр. держ. архів вищих органів влади та управ. України). Ф. 166. Оп. 3. Спр. 432.
19. Шрабштейн Е. Торгівельні взаємини СРСР та Персії. *Господарство і право*. 1929. Т. 2. С. 113–130.
20. Заруба В.М. Історик держави і права України академік М.Є. Слабченко (1882–1952). Дніпропетровськ, 2004. С. 127.
21. Фаас И.Я. Византийское влияние на армянское право (конспект реферата, прочитанный в заседании Одесского филиала ВУНАС). *Східний світ*. 1927. № 1. С. 229.
22. Жилін О. Американська доктрина Монро і її сучасна роля в міжнародному праві. *Господарство та право*. 1929. Т. II. С. 157–176.

Mikhnevych L. International law in Soviet Ukraine (1920–1930)

Summary. An attempt was made to cover the state of teaching international law at the law faculties of the Kiev, Kharkov and Odessa institutes of economy in the early Soviet period. Their list in the higher educational institutions of Kyiv, Kharkiv and Odessa was different. But read these disciplines mainly in an university volume. Afterwards curricula of all legal faculties were compatible. Therefore the study of international law was erected to two disciplines: public international law and private international law. Further, the establishment of specialization in international law in the new Soviet nomenclature of specialties in 1929, allowed increasing the number of international law courses. However, the idea of international legal specialization of lawyers, due to the liquidation of the institutions of the economy could not be implemented.

The history of the development of the science of international law in the early Soviet period is revealed. The analysis of scientific work with the problem of international law is carried out. The analysis of scientific work on problems of international law of scientists of national economy

institutes is carried out. They were found to have been actively involved in academic institutions of Ukraine in parallel. The features of the formation of the science of international law at the initial stage of the Soviet era are highlighted. The main topic of the research was established, which covered issues of history of international law, activities of the League of Nations, organization of international justice, codification of international law, new trends of international law, etc. The achievements of scientists are shown and the influence of their creative inheritance on the development of domestic international legal researches is found out. The role of international lawyers in the formation and development of oriental scientific research in the first years of the establishment of Soviet power was investigated. Some works have been researched and their influence on the further development of international law has been determined.

Key words: history of international law, international law, public international law, private international law, history of international relations, science of international law.